

Рис.3. Відтворений Успенський собор. Сучасний вигляд.

*Перегуда Євген Вікторович, д. політ. н., професор,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В КОНТЕКСТІ ТЕНДЕНЦІЙ ЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Події останніх тижнів поставили під загрозу проект змін до Конституції щодо децентралізації влади, ухвалений у першому читанні. Теоретично за нього можна зібрати у Верховній Раді України (далі – ВРУ) 300 голосів, але дедалі більше це можливо лише через переформатування коаліції, що загрожує зіткненнями між членами нині діючої коаліції з непередбачуваними наслідками. Але навіть провал проекту не зніме проблему децентралізації з порядку денного. Вибори підтвердили це. Проблема в тому, буде децентралізація відбуватись планомірно або вона стане наслідком політичного хаосу.

Складність питання про централізацію/децентралізацію полягає в одночасності економічних, соціальних реформ, з одного боку, та становлення незалежності України – з іншого. Більшість учених вважає необхідним поєднання централізації та децентралізації. На думку дослідників Інституту держави і права ім. В. М. Корецького, відхід від радянської моделі призвів до підвищення ролі регіональної політики, яку не слід сприймати лише як закріплення регіоналізації [1, с. 17], оскільки вона передбачає й інтеграцію регіонів [1, с. 56–57]. Л. Нагорна звертає увагу, що європейська модель «нового регіоналізму» полягає у поєднанні централізованого і децентралізованого підходів [10, с. 391]. Т. Татаренко вважає централізацію та децентралізацію

принципами організації й управління просторових систем, які доповнюють і видозмінюють одна одну [13, с. 51].

Чому ж зусилля, спрямовані на оптимальне їх поєднання, на доцільну та керовану децентралізацію, не мали успіху до сьогодні? У пошуках відповіді звернемося до динаміки організаційних та політичних засад управління у часи незалежності.

Важливими для нас є концепції періодизації інституційних змін. Р. Скаанінг вважає, що вони включають транзит (відкинення старої норми), інсталяцію (розробка нової) та операціоналізацію. Сутність останньої – консолідація суспільства навколо нової норми, але не виключено, що суспільство не сприйме її, наслідком чого будуть криза та нова зміна.

Щодо чинників вибору сценаріїв варто звернутись до неоінституціоналізму. Дж. Марч та Й. Олсен зауважують, що інститути підтримуються зсередини, затверджуються ззовні та кодуються у правилах та практиках, які не можуть бути змінені довільно [16, с. 563–577]. На думку Д. Норта, витіснення неефективних інститутів ефективними стримується, якщо це потребує значних вкладень, тому впливові групи зацікавлені у збереженні неефективних інститутів, якщо ті максимізують різницю між доходами та витратами.

Актуальним є й виокремлення різними авторами видів децентралізації – адміністративної, фінансової, політичної (формула П. Панова [11]) тощо. Під останньою розуміємо розосередження політичного впливу в руках ширшого кола політичних акторів.

У радянські часи місцеві ради та їх виконкоми були складовою вертикалі державної влади. Політичним її ядром була КППС, економічною основою – державна власність. Неоліберальна ідеологія революції 1980-1990-тих років передбачала приватизацію, ринкові реформи, політичний плюралізм, місцеве самоврядування (далі – МС). У 1990 р. Україна ухвалила закон про МС [2], до органів якого віднесли сільські, селищні, міські ради та їх органи, органи самоорганізації громадян. Також закон визнавав регіональне самоврядування (район, область). Але ради розглядалися й як складник державних органів. Збереження за радами держфункцій, на чому наполягало керівництво ВРУ, суперечило неолібералізму. Вибір зробили на користь іншої моделі. Запровадили інститут місцевих держадміністрацій (далі – МДА) на чолі з представниками Президента [5]. В Президенті бюрократія бачила гаранта реформ, адже ВРУ була політично слабко структурована.

Але час на реформи був втрачений, що загостило кризу та політичне протистояння. У 1994 р. на рівні районів позитивно ставились до представників Президента лише 11,2% громадян, негативно – 29,4%; на рівні областей – відповідно 18,1% та 28,8%. Щодо ідеї прямих виборів голів рад показники становили 48,9% та 8,6% [9, с. 85]. Це створило умови для реваншу номенклатури, тобто регіональної реформи 1994 р. [7]. В її ході ліквідували МДА, чії функції передали радам та їх виконкомам. Голова ради обирався населенням.

Обраний у 1994 р. Президент був налаштований на неоліберальні реформи. Модель регіонального управління 1994 р. обмежувала його можливості. Тому він почав відновлення вертикалі влади, встановив підзвітність та підконтрольність місцевих рад з питань виконання делегованих повноважень [14, с. 2]. Наступним кроком став Конституційний Договір, який реанімував МДА. Але їх головами Президент міг призначати лише обраних у 1994 р. голів рад, багато з яких були противниками курсу Президента. Лише Конституція 1996 р. ліквідувала обмеження у призначенні голів МДА, після чого почалась їх ротація

Отже, наслідком цих процесів була централізована система адміністрування, здатна проводити неоліберальні реформи. Її ядром був Президент. Решта політичного класу була фрагментована і не могла конкурувати з ним. Але ще одним результатом був політико-інституційний компроміс 1995 р. з далекосяжними наслідками. На початку конституційного процесу Президент вимагав ліквідувати обл- та райради. На його думку, суб'єктами МС є громади, а органами управління областей та районів мали бути МДА. Ця схема була схожою до французької періоду до 1982 р. ВРУ не погодилася на це, але зробила поступку, що ради не утворювали виконкоми, а делегували повноваження МДА. Але вони могли висловлювати недовіру головам МДА. Так створили передумову для впливу на МДА політичного розкладу у радах. Цей компроміс заклали й у законі про МС, який, на відміну від Конституції, відніс до органів МС обл- та райради.

1998-1999 рр. стали символічними для реформ. Вже була сформована нова економічна основа суспільства, що включала дворівневу банківську систему, недержавну власність на більшість активів у торгівлі, будівництві, промисловості. Навколо груп, які захопили економічні активи, формувалася нова соціальна структура. Це зумовило вихід на траєкторію економічного зростання. Вибори 1999 р. зафіксували перемогу неоліберального курсу.

Але подальший розвиток гальмувала технологічна відсталість. Багато регіонів лишилися депресивними. Причини – архаїчність адміністративно-територіального устрою (далі – АТУ), нерозмежованість державної та комунальної власності, формування місцевих бюджетів переважно з державних податків. Більшість сільських та селищних бюджетів були дотаційними. Відновлення зростання навіть посилило ці явища. Зростаючі потреби громадян зосереджувалися в місцях проживання, а ресурси їх задоволення – у центральній владі.

Відтак у 1998 р. Президент вперше заявляє про перехід від неоліберальних до інституційних реформ. Мета – вихід економіки на інноваційний шлях. Пріоритетні реформи – адміністративно-територіальна (далі – АТР), пенсійна, медична, освітня, політична [8, с. 2]. У 2001 р. Президент схвалив Концепцію регіональної політики [15], що орієнтувала на поєднання централізації та децентралізації. На 2001–2003 рр. планувалося в т.ч. прийняти програму підтримки МС, передати об'єкти держвласності до комунальної власності, збільшити надходження до місцевих бюджетів за

рахунок оподаткування землі та майна, сформувати мережу агентств регіонального розвитку. Надалі передбачалися розробка Генеральної схеми економічного районування, перехід до відносин держбюджету з місцевими бюджетами, створення регіональних центрів трансферу технологій тощо.

Кабінет Міністрів (далі – КМУ) в цей час затверджував держпрограми розвитку регіонів, здійснював дії зі зміцнення місцевих фінансів. Ухвалили Бюджетний кодекс, що відкрив шлях бюджетній децентралізації, запровадили систему позик на покриття розривів місцевих бюджетів, на регіональні інвестпроекти, створили Фонд муніципального розвитку, унормували випуски муніципальних облігацій, створили регіональні ради з залучення іноземних інвестицій. Діяла Координаційна рада з формування мережі регіональних агентств розвитку. Уряд підготував проект Концепції реформи АТУ.

Реформи продовжили й при «помаранчевих». Уряд затвердив Державну стратегію регіонального розвитку [12], Концепцію реформи місцевих бюджетів. Остання передбачала збільшення їх частки у зведеному бюджеті, середньострокове планування тощо. У 2009 р. Мінрегіонбуд за дорученням КМУ розробив нову концепцію регіональної політики, яка в цілому повторювала попередні документи, але приділяла увагу електронному урядуванню, публічно-приватному партнерству. Після початку кризи 2008 р. створили стабілізаційний фонд для регіональних інвестпроектів. Впровадили інститут угод щодо регіонального розвитку між КМУ та облрадами.

У 2010 р. новий Президент виступив з новою програмою реформ, зокрема регіональної політики. Механізм реформ включав не лише конституційні органи, а й вертикаль комітетів реформ, відновлену Раду регіонів тощо. Реформи включали підвищення незалежності місцевих бюджетів, доведення до 2015 р. частки їх загального фонду у зведеному бюджеті до 50 %. ВРУ ухвалила низку законів, зокрема, нову редакцію Бюджетного кодексу [3], яка передавала місцевим бюджетам додаткові надходження, закони про Держфонд регіонального розвитку, про регулювання містобудівної діяльності [6], з яким мали узгоджувати програми розвитку регіонів. КМУ прийняв низку держпрограм та концепцій, зокрема, щодо передачі доріг місцевого значення місцевій владі, гуртожитків до комунальної власності тощо, програми розвитку окремих регіонів. Були затверджені порядки здійснення місцевих запозичень, надання субвенцій місцевим бюджетам на інвестпрограми. На розгляд ВРУ внесли законопроект про механізм політики регіонального розвитку.

Відтак ми не можемо стверджувати, що регіональна політика не користувалась значною увагою з боку вищих органів державної влади. Приймались концепції, програми, плани заходів з їх реалізації. Проте, щоб належним чином оцінити ефективність цих заходів, слід звернути увагу ще на один з найважливіших аспектів інституційних реформ. А саме щодо суб'єкта реформування. За цим показником, на думку Л. Кучми, інституційні реформи суттєво відрізнялись від неоліберальних. Вони були неможливі без участі соціальних груп, які ставлять завдання владі та контролюють їх виконання. Він виступив за «максимальне представництво інтересів соціальних груп та

регіонів» у владі. Важливу роль у цьому він відводив політичним партіям та громадським організаціям. Розвиток партійних механізмів взаємодії центру та регіонів пояснювався стрімкою партизацією політикуму, чому сприяли не лише згаданий компроміс 1995 р., а й наслідки неоліберальних реформ. Угруповання, які в ході приватизації посіли домінуючі позиції в економіці та інших сферах, обрали партії інструментом поширення політичного впливу. Партії досягли низки успіхів, зокрема, домоглись змішаної системи виборів до ВРУ, відіграли значну роль у президентських виборах 1999 р. У 2001 р. ВРУ ухвалила закон про політичні партії. Посилювалась роль партій й у регіонах. Очевидною була тенденція до партизації керівництва МДА. У 1998 р. Президент навіть заявив, що невдовзі не терпітиме безпартійних голів облдержадміністрацій (далі – ОДА). У 2002–2004 рр. в ході створення парламентської більшості та на її основі уряду посади «губернаторів» внесли до переліку посад, які розподілялися між фракціями. Після обрання у 2004 р. нового Президента тенденція до партизації місцевої виконавчої влади посилилась. Але партійність «губернаторів» відображала не політичні орієнтації населення регіонів, а їх зв'язки з Президентом. Загалом розвиток партійного політикуму віддзеркалював процеси в середовищі еліт загальноукраїнського рівня і був слабо пов'язаний з рештою соціальних груп, зокрема в регіональному контексті. Комунікація партій з суспільством часто зводилась до спроб маніпулювання суспільною свідомістю, подеколи успішних, але найчастіше навпаки, особливо в періоди погіршення соціально-економічної кон'юнктури. Плюралізм еліт, відсутність міцних зв'язків партій з широкими соціальними групами призводили до нестабільності партійного середовища. Те, що на певних виборах партія завойовувала прихильність електорату, не означало, що вона буде на олімпі й надалі. Яскраві приклади – «Наша Україна», СДПУ(о), пізніше – Партія регіонів тощо. Завдяки цьому вибори до місцевих рад, які з 2006 р. проводились за пропорційною системою, хоча й зруйнували низку регіональних авторитарних режимів, не призвели до чіткої партійної структуризації суспільства. Про це свідчили успіх місцевих партійних проєктів, розходження у тактиці центральних та регіональних офісів загальноукраїнських партій. Отже, незважаючи на лідерський характер українських партій, який визнається багатьма експертів, централізації партійного середовища, а відтак й політичної централізації по суті не відбулось.

Те саме стосується й громадських організацій. Соціальна структуризація призводила до їх активізації, зокрема тих, які декларували захист інтересів регіонів – Союзу лідерів місцевих та регіональних влад (далі – СЛМРВУ), Асоціації міст, Асоціації сільських, селищних та міських рад, Конгресу місцевих та регіональних влад. Але вже у другій половині 2000-них років їх вплив скорочується, що було пов'язане з тим, що найбільші громадські організації в Україні були продуктом самоорганізації у вузькому колі еліт, а тенденції елітної структуризації були значно ширше регіональної проблематики.

На початку ХХІ ст. проблема формування суб'єкта реформ, активізації суспільства відобразилася на державному рівні в просуванні парламентсько-президентської республіки. Щодо регіонального рівня ситуація була менш визначеною. Концепція адміністративної реформи, затверджена у 1998 р., передбачала наділення голів облдержадміністрацій політичним статусом. У 1999 р. Л. Кучма у декларації з СЛМРВУ погодився з перспективою виборності вищих посадових осіб регіонів. Але аналіз позицій Президента свідчить, що він акцентував переважно на представництві інтересів регіонів в центрі, зокрема через 2-палатний парламент, але стримано ставився до адміністративної децентралізації. Глава держави, уряд більше турбувались про посилення контролю за діями регіональних еліт. Для цього були підстави. На зламі століть посилились тенденції до тиску місцевих влад на ціноутворення, обмеження міжрегіональної торгівлі, бюджетних порушень.

Отже, повільне перетворення партій та громадських організацій на агрегаторів інтересів соціальних груп, їх нестабільність змусили владу не форсувати проекти адміністративної децентралізації. Врешті такий проект (№3207-1), який передбачав створення виконкомів рай- та облрад, скорочення повноважень МДА до контрольних, відмову від формування районних та обласних бюджетів з коштів держбюджету, з'явився на розгляді ВРУ, але ініційований він був опозицією. У грудні 2004 р. ВРУ ухвалила його у першому читанні, але остаточно він не був прийнятий. На нашу думку, це було пов'язано з прагненням партій використати для зростання впливу в регіонах не комунікацію з суспільством, а централізовані механізми влади та маніпулятивні технології.

Невдача чекала й на пізніші проекти реорганізації управління. У 2006 р. Президент висунув ініціативи реформування місцевої влади, зокрема передачі КМУ повноважень з призначення голів ОДА, створення виконавчих органів рад тощо. Ухвалена Державна стратегія регіонального розвитку також орієнтувала на децентралізацію влади, перетворення МДА на контрольно-наглядові органи. Проте проект змін до Конституції навіть не виносився на голосування у парламенті. Щодо ідей децентралізації за президентства В. Януковича, то вони навіть не були оформлені у вигляді проектів, хоча відповідні концепції й розглядалися.

Вказані причини зривали реалізацію планів децентралізації й в інших сферах. Попри декларації про зміцнення місцевих бюджетів, частка трансфертів із держбюджету в них збільшувалась: 2002 р. – 31,3 %, 2003 р. – 33,7 %, 2004 р. – 42 %. Характерно, що нова редакція Бюджетного кодексу 2009 р., яка запроваджувала прямі відносини держбюджету з 12 тис. громад, не робила місцеві бюджети менш дотаційними, але давала змогу керівництву міст, сіл позбавитись ролі прохачів у обласних та районних влад, а її ініціювання було пов'язане зі спробами очільників КМУ встановити напередодні президентських виборів контакт із місцевими елітами. Тому цю та інші реформи слід було розглядати з точки зору не соціально-економічної, а політичної доцільності. Врешті нова редакція була заблокована Президентом, який опонував уряду.

Долати вето, а отже, давати своєму конкуренту на виборах додаткові можливості, не бажала й опозиція. Так само залишились лише на рівні декларацій ініціативи з АТР, створення мережі агентств регіонального розвитку тощо.

Аналогічними були й результати реформ 2010-2014 рр. Тодішній Президент реанімував ідеї створення виконкомів рад, перетворення МДА на органи контролю [13, с. 126–127]. Здавалося б, умови для реформ змінились. Прийнято вважати, що при президентстві Януковича відбулась централізація політичного керівництва, з чого має випливати, що плани децентралізації були декларативними. Дійсно, деякі дії влади свідчили про це. Зокрема, закон 2012 р. про розмежування державних та комунальних земель [4], який зарахував до державних землі за межами населених пунктів, що суперечило деклараціям про повсюдність МС, або неодноразове блокування казначейських рахунків місцевих бюджетів. Але централізація політичного керівництва була специфічною. Так, у 2010 р. склалась відносна «політична однорідність» центральних та місцевих органів виконавчої влади, а після виборів до місцевих рад Партія регіонів отримала більшість у радах багатьох областей, районів та міст, де раніше переважали її опоненти. Але це не означало стабілізації партійної системи, адже довіра громадян до політикуму знижувалась. ПР, як свого часу «Наша Україна», включала безліч конкуруючих угруповань. Такий нестабільний плюралізм й призвів до зривів ініціатив у адміністративній сфері. Анонсована у 2010 р. міністром юстиції на наступний рік реформа місцевих органів не відбулась. Рішення про необхідність реформи приймала й контрольована Президентом Рада регіонів – й у 2010 р., й у 2011 р., але результати були аналогічними. Недофінансовувались національні проекти, будівельні програми, ЖКГ, сфера енергоефективності, які влада називала пріоритетами.

Підсумовуючи, слід зробити такі висновки. Реалізація у 1990-тих роках неоліберальних реформ призвела до адміністративної централізації держуправління при одночасній фрагментації політикуму. Це не означало, що реформи не мали інституційної складової, але її мета була вузькою – просунути нові засади економічного, політичного ладу, втримати незалежну державу. Відтак проблема регіональної політики не була домінуючою. Ситуація змінилась наприкінці ХХ ст., коли криза була подолана через впровадження нових засад розвитку суспільства. Завданням реформ на новому етапі було стимулювати розвиток суспільства, активізувати його агентів. За цих умов на порядку денному виникла проблема розбудови децентралізованих інститутів управління, чому мали сприяти нові політичні структури, що постали внаслідок неоліберальних реформ. Але інститути функціонують на основі соціокультурних кодів, які змінюються не так швидко, як форми власності. Хоча нові політичні структури внаслідок неоліберальних реформ й з'явилися, вони несли відбиток традиційної для України політичної культури, що мало наслідком відчуженість еліт від населення, нестабільність, розпорошеність політичних сил. Отже, нездатність реалізувати адмінреформи, зокрема

децентралізаційні, були зумовлені відсутністю політичної консолідації на демократичних засадах, децентралізованістю політичного керівництва.

За підсумками дослідження слід скоригувати модель періодизації інституційних змін. На відміну від Р. Скаанінга, який виокремлює в часі відкидання старих та розробку нових норм, ми схильні до думки, що на постреволюційному етапі, коли закладається новий фундамент суспільного ладу, руйнування старих норм та інсталяція нових відбувається одночасно. Старий і новий час ніби співіснують у просторі. Нові норми не виростають логічно із старих, тобто не розробляються, як вважає Р. Скаанінг, а часто привносяться ззовні, копіюються з інших соціальних систем, а отже нав'язуються. Вони ще не мають критичної соціальної бази, тому система соціального управління в цей момент потребує централізації. Це не означає, що на цій стадії соціальні інститути не розбудовуються, але їх функції обмежені впровадженням нової, зовнішньої, норми. Коли нова норма впроваджена, тобто коли економічна основа нового ладу сформована та до певної міри вже формує нову соціальну та політичну структуру, починається новий етап, в ході якого розбудовуються інститути – правила відносин між новими соціальними та політичними суб'єктами. На цьому етапі соціокультурний спадок отримує особливу вагу. Він може гальмувати становлення нових інститутів, наслідком чого може бути домінування неформальних, традиційних, інститутів. Якщо ж він блокує подальший розвиток економічної основи нового ладу, одним зі сценаріїв може бути реванш. Але ситуація може піти й по-іншому. Можуть закріпитися на певний час ті інститути, які були породжені попереднім етапом реформ. Але якщо ці інститути суперечать соціокультурному спадку, то втриматись їм буде дуже важко.

Список використаних джерел

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми : монографія / [Кресіна І. О., Коваленко А. А., Вітман К. М., Скрипнюк О. В., Перегуда Є. В., Стойко О. М., Кучабський О. Г., Явір В. А.] ; за ред. І. О. Кресіної. – К. : Логос, 2009. – 480 с.

2. Закон Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 07 грудня 1990 р. № 533-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 2. – Ст. 5.

3. Закон України «Бюджетний кодекс України» від 08 липня 2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572.

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності» від 06 вересня 2012 р. № 5245-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 78. – Ст. 3152.

5. Закон України «Про Представника Президента України» від 05 березня 1992 р. № 2167-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 23. – Ст. 335.

6. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343.

7. Закон України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» від 03 лютого 1994 р. № 3917-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 22. – Ст. 144.

8. Звернення Президента України Л. Д. Кучми до українського народу з нагоди 11-ї річниці Незалежності України // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 156. – С. 2.

9. Кремень В. Г. Соціально-політична ситуація в Україні на кінець 1992 року: стан і тенденції розвитку / В. Г. Кремень, П. К. Ситник, М. Д. Міщенко, В. С. Небоженко // Політологічні читання. – 1993. – № 1. – С. 54–89.

10. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Нагорна Л. П. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 405 с.

11. Панов П. В. Региональные политические процессы в Российской Федерации в «эпоху Путина»: унификация или диверсификация? [Електронний ресурс] / П. В. Панов // Политэкс. – 2006. – № 4. – С. 109–134. – Режим доступу : <http://www.politex.info/content/view/300/30/>.

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» від 21 липня 2006 р. № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – Ст. 2132.

13. Татаренко Т. Механізми здійснення політичної влади в регіоні / Т. Татаренко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 40. – С. 49–58.

14. Указ Президента України «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях» від 06 серпня 1994 р. № 430/94 // Урядовий кур'єр. – 1994. – № 124–125. – С. 2.

15. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» від 25 травня 2001 р. № 341/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 983.

16. March J. G. Footnotes to organizational change / J. G. March // Administrative Science Quarterly. – 1981. – Vol. 16. – P. 563–577.

Римаренко Сергій Юрійович, д. політ. н.,

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН
України*

ФЕНОМЕН РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ

Одним з мейнстрімів сучасного світового розвитку, поряд з глобалізацією, є потужні процеси регіоналізації. Відбувається радикальний процес перегляду національної державності, інституалізація цього процесу,